

A MAGYAR PROTESTÁNS ZSOLTÁRKÖLTÉSZET A XVI. ÉS XVII. SZÁZADBAN.

Harmadik közlemény.

3. A XVI. sz. énekes könyveinek zsoltárai.

Az a mozgalom, mely a zsoltárfordítás terén a XVI. század 30-as, 40-es éveiben megindult, Sztárai működésével e században tetőpontjára emelkedett. Az átdolgozott zsoltárok számát tekintve, senki sem érte őt utól. E tekintetben Szegedi Gergely közelítette meg, ki a nevezetesebb zsoltárfordítók közül időrendben is legközelebb áll hozzá. Szegedi költői működése az ötvenes, hatvanas évekre esik. Természetes, hogy a Sztárai és Szegedi működése közötti időben mások is átdolgozták Dávid egy-egy énekét, kiknek nevét és működésüknek idejét sem a versfők sem a hagyomány nem mentették meg a feledéstől. Hogy ezeknek a száma nem lehetett csekély, az mutatja legjobban, hogy már 1560-ban elegendő anyag állott Huszár Gál rendelkezésére, hogy a névtelen zsoltárfordítók műveit beleolvassza Énekes könyvébe. Az Énekes könyv elveszett, még címe sem maradt ránk. Szabó Károly Szilvás Ujfalvi Imre megjegyzése alapján *Isteni dicséreték és psalmusok* címet adott neki,¹ de sokkal valószínűbb Szilády feltevése, ki az 1574-ben megjelent Huszár Gál-féle Énekes könyv első kiadásának tartván, arra a következtetésre jut, hogy címe *A keresztényen gyülekezetben való Isteni dicséreték és imádságok* lehetett.²

Ez az elveszett Énekes könyv igen nagy szerepet játszik a protestáns zsoltárfordítás történetében, mert ha igaz Szilády Áronnak igen érdekes és alapos bizonyítékokkal támogatott feltevése,³ akkor nemcsak a XVI. század zsoltáros könyveinek egy része, hanem közvetve még a híres debreczeni énekes könyv is ezen gyűjteményen alapul, melynek zsoltárait kétszáz éven át énekelte a református gyülekezet. Szilády következtetéseinek eredményét így foglalhatjuk össze: E Huszár Gál-féle Énekes könyv volt

¹ R. M. K. I. 40. l.

² Szegedi Gyegely Énekes könyve. Függelék.

³ U. o.

alapja az 1566-iki váradi és az 1569-iki Szegedi-féle énekes könyvnek. Szegedi gyűjteménye több kiadást ért: 1570—71-ből (?) maradt fenn egy csonka példány, 1572—79-ben szintén jelent meg egy újabb kiadás, melyből csak nyolcz lapnyi töredék maradt fen a múzeum könyvtárában. E kiadások, a mennyire a töredékekből megítélhetjük, tartalom tekintetében változatlanok. Már tartalmát tekintve is változást mutat az 1579-iki kiadás: kimaradt belőle számos dicséret, kerültek bele újak; elmaradt két zsoltár is, de bővült helyette két más zsoltárral. 1579—1590 között is jelent meg egy újabb kiadás, melynek töredékei az Erdélyi Múzeumban vannak. Ez a kiadás is bővült a vége felé, de alapjában mégis visszavezethető Huszár Gál 1560-iki énekes könyvére. 1582-ben jelent meg egy másik önálló gyűjtemény Bornemisza Péter Énekes könyve, mely jóval több zsoltárt közöl, mint a 63-iki és 79-iki Szegedi-félék. Ez és az előbbi gyűjtemény volt alapja a Szegedi-féle Énekes könyv 1590-iki kiadásának. »Ebből áll az az anyag, mely a debreczeni énekes könyv 1560-tól a Gönczi-féléken át 1592-től kezdve, nőtt, fogyott, avult, újult.¹ Gönczi Ék. számos kiadásban jelent meg egész a XIX. sz. elejéig. Dicséretei részben ma is megvannak a református énekeskönyvekben, de zsoltárait a Szenczi Molnár Albert-félék teljesen kiszorították.

A debreczeni énekes könyv így tulajdonképen három XVI. századi gyűjteményre vezethető vissza, a Huszár Gál 1560-iki, a Szegedi Gergely 1569-iki s a Bornemisza 1582-iki énekes könyvére: ez a három gyűjtemény a XVI. század legjelentősebb zsoltáros könyve. Kettejüket szorosabb kapcsolat fűzi össze, Huszár Gálét és Szegedijét, a mint Szilády is gondolja. Valóban Szegedi 1569-iki és Huszár Gál 1574-iki kiadása között nagy a tartalmi rokonság, egy tőről nyilottak, az elveszett 1560-iki kiadásról.

Az említetteken kívül azonban számos, a XVI. sz. második feléből és a XVII. sz. elejéről való Énekes könyvben találunk még zsoltárokat, nagyrészt ugyanazokat, mint az előbbieken. A csak hírből ismerteket figyelembe nem véve csak egyet említünk meg, a XVI. század legvégén nyomtatott bártfai énekes könyvet, mely 1593-ban jelent meg.

Az unitáriusok is átvették a másik két felekezeti zsoltárait s valószínű, hogy Dávid Ferencz eddig még elő nem került énekgyűjteményének is egy részét a verses zsoltárok tették. Unitárius énekes könyveink csak a XVII. sz.-ból maradtak s ebben meg is találjuk a debreczeni gyűjtemények psalmusainak nagy részét. Az első unit. énekes könyv, melynek címe *Isteni Dicséretek, imádságos és vigasztaló énekek*,² Kanyaró Ferencz véleménye szerint Thoroczkai Máté unitárius püspök kiadása, megjelent Kolozs-

¹ U. o. XVI. l.

² Czimlapja hiányzik, csak a lapok fölött végig futó felirat árulja el rövid czímét.

várott 1607-ben.¹ Ma az Ék. csonka, de tartalmának még teljesebb állapotából való jegyzékét közli V. Nagy János;² megtaláljuk itt a zsoltárokat is, ép úgy, mint későbbi kiadásáiban. Azt is kimutatja V. Nagy János, hogy az unitárius Ék. a másik két testvér felekezeti énekeit változtatásokkal közli; »különös gonddal van elmellőzve, kihagyva vagy átalakítva minden, mi nem felel meg az unitárius hitelveknek.« Idéz példákat is, de nem a zsoltárok közül. Valószínű, hogy a zsoltárokat épségben hagyta az énekek gyűjtője, mert nem volt bennük semmi felekezeti jellegű, az unitárius hívő sem talált olyan állításra, mely hitelveit vagy vallásos felfogását sértette volna.

A XVI. századi kéziratos Graduálok a zsoltároknak csak prózai fordítását közlik. Sem a Battyáni, sem a sárospataki, sem a nagydobozai Graduálban nincsenek verses psalmusok.

Ez énekes könyvek zsoltár anyaga körülbelül ugyanaz, majdnem azt mondhatnók, hogy kis változtatásokat nem tekintve tartalmilag teljesen megfelelnek egymásnak. Ha kiinduló pontnak a legrégebbi zsoltáros gyűjteményt, az 1566-iki váradit fogadjuk el s ahhoz mérjük a többi, azt találjuk, hogy az 1569-iki Szegedi-féle alig egy-két zsoltárral közöl többet, 1579-iki Ék. két zsoltárt (CXXIII. és CXLVIII.) elhagy, de bővíti más kettővel (XXIII. és CXLV.). Azonkívül a könyv végén állnak a következő zsoltárok, bár a gyűjtő nem írja föléljük, hogy a zsoltárkönyvből valók: *Jól-lehet, hogy sokat szóltunk Dávidról* (XLII.), *Mikor Dávid vala keserűségben* (XXVI.). Bornemiszának már jóval több zsoltár áll rendelkezésére. Gönczi György, kinek 1592-ben Debreczenben megjelent Énekes könyve fenmaradt, az éneklendő anyagot tetemesen megrostálta³ s követte az 1567-iki zsinatnak az éneklésről vonatkozó határozatait.⁴ A bártfai Ék. s az unitáriusok énekes könyvei válogatva közli a zsoltárokat.

A zsoltár átdolgozása, mely Luther hatása alatt indult meg, mindinkább nagyobb mértéket öltött. A XVI. század második felében bőven teremnek zsoltárok. Sztárai sikeres működése sok költőt és sok ájtatos hívőt vesz rá, hogy zsoltárokat fordítson. A versfők is nem egy zsoltárszerzőnek nevét őrizték meg: Zeleméri László (II. zs.), Hartyáni Imre (LI.), Barát István (LXIX.), Némethi Ferencz (CXLV.), Laskai (CXX.), Tesi (XXX'), Miklóska (XLII.), István Deák⁵ (LVII.) stb. De ezeken a zsoltárszerzőkön kívül, a kik nem s voltak tulajdonképen költők s kiknek a zsoltárból szerzett dicsé-

¹ Magy. Könyvszemle. 1895. 321. l.

² Ker. Magvető. VI. évf. 96—99. l.

³ Erdélyi P. Énekes könyveink a XVI. és XVII. sz.-ban. 33.

⁴ U. o.

⁵ Kálmán Farkas szerint Temesvári István telegdi iskolamester. Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1881. 1130. l.

rete úgy költői értéküket, mint hatásukat tekintve csekély jelentőségű, a tehetségesebb költőink közül is nem egy dolgozott fel zsoltárokat. Szegedi Gergely költői működésének a zsoltárok átültetése adta meg kiváló fontosságát. Skaricza Máté is zsoltárfordításaival biztosította költő nevének fennmaradását, sőt az a költő is, »a ki nem volt sajátlag vallásos költő«,¹ a régi magyar irodalom legkiválóbb és legkedveltebb lyrikusa, Balassa is dolgozott át zsoltárokat. De azokon a kisebb jelentőségű és ezeken a nagyobb tehetséggel megáldott költőkön kívül mennyi zsoltárszerzőnk van, kinek nevét nem tartották fenn a versfők, nem őrizte meg a hagyomány, mennyien vannak, kiket a késő utókor csak röviden névteleneknek mond! Annak a zsoltáryanagnak, melyet szorgalmasabb gyűjtőink az Énekes könyvben összeszedtek, mondhatni fele ismeretlen kéz műve. De hogy milyen rangú és foglalkozású férfiak lehettek e névtelenek, arra következtetést vonhatunk az ismereteknek rangjából, állásából. Pap Benedek, ki a XXVI. és XXVIII. psalmusból alkotta meg isteni dicséretét, kassai polgár, talán tanácsnok volt,² Barát István, a LXIX. zsoltár szerzője, Kolozsvár polgára és négy esztendőn át bírja,³ Hartyáni Imre, ki az I. I. zsoltárt foglalta versekbe, valószínűleg Balassa Bálint inasa, íródeákja.⁴ Ugyancsak pennájával kereste kenyerét István deák, kinek a LVII. zsoltár a kezemunkája. A régebbiek közül Batizi András és Siklósi Mihály prédikátor, Végkecskeméti Mihály, Kecskemét város bírja, Battyáni Orbán előkelő államférfi. Majd Sztárai, Szegedi, Skaricza lelkipásztorok. Látjuk tehát, hogy a legkülönbözőbb rangú és állású emberek foglalkoztak a zsoltárnak versebe szedésével: lelkészek és városi polgárok, iskolamesterek és íródeákok, majd előkelő családok sarjai, mint Battyáni Orbán és Balassa Bálint. Sőt a hagyomány magát János Zsigmondot is megteszi zsoltárszerzőnek, neki tulajdonítván az »Oh Uristen tekints hozzánk« kezdetű XII. zsoltárt.⁵ Milyen általános volt a vallásos lelkesedés: a vallásos érzés nemcsak felekezetük anyagi támogatásában nyilvánkozik meg, hitüket nemcsak vagyonukkal és karjukkal támogatják, hanem annak szellemi kincsét is növelni, gyarapítani akarják saját költői tevékenységükkel. A zsoltárfordítók nagy része azonban nem volt hivatásos költő, tehetségüket nem is lehet buzgalmukhoz mérni, úgy, hogy az eredmény nem állott arányban az igyekezettel: erre a meggyőződésre jutunk, ha végig lapozzuk valamelyik énekes könyv zsoltárait. Nem hibáztatás vagy szemrehányás képen mondjuk ezt, nem akarjuk azt állítani, hogy munkájuk felesleges, fáradozásuk hiábavaló lett volna, csak azt, hogy annyi buzgalomból, annyi

¹ Beöthyi. h.

² R. M. K. T. VI. 376. l.

³ U. o. 377.

⁴ Szilády, Bev. B. B. költeményeihez XXVII.

⁵ V. Nagy János. Ker. Magvető. VI. k. Kardos A. ezt a zsoltárt Luther után készültnek tartja, i. h. 172. l.

nemes igyekezetből kiválóbb művek származhattak volna. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a történelmi szempontot; az előzményeket, a kor vallási, nyelvi és költészeti viszonyait kell tekintenünk, hogy igazságos ítéletet mondhassunk e zsoltárokról. Ha erre az álláspontra helyezkedünk, mindjárt más szemmel nézzük e paraphrasisokat: a hibáik mellett szemünkbe tűnnek kiválóságai is. Ekkor meglepődve érezzük az írók mély vallásos áhitatát, mely néha oly erővel tör elő a nehezen gördülő sorokból, hogy feledteti a nyelv, a verselés darabosságát; gyönyörködünk a biblia néhány szebb képeinek sikerültebb fölüljításában s ez pótolja kárunkat a száraz dogmatizálásért.

E nemes törekvésű, de szerény tehetségű szerzők mellé azonban olyan fordítók is csatlakoznak, a kiket a természet gazdag költői érrel áldott meg s az előbbieik igénytelen próbálkozásai mellett annál tisztábban, ragyogóbban emelkednek ki a hivatott költők sikerült átdolgozásai, Sztárai, Szegedi, Skaricza zsoltárai, de valamennyiüket felülmulja régebbi lírikusa Balassa Bálint.

Szegediről, Skariczáról és Balassáról, kiknek erősebb költői egyénisége zsoltáraikat kiemeli a többi átdolgozások sorából, külön fejezetben beszélünk, most csak a kevésbé jelentős zsoltárokat, a protestáns vallás és a magyar irodalom »névtelen hőseinek« műveit ismertetjük. λ

Az első kérdés, mely fölmerül, ha a névtelen hősök irodalmi működését vizsgáljuk, honnan merítették az anyagot, milyen zsoltárkészlet szolgált átdolgozásuk alapjául. Ha végig lapozzuk a Bornemisza-féle Énekeskönyv azon leveleit, melyeket a zsoltárokból szerzett dicséretnek töltenek meg, azt tapasztalhatjuk, hogy az egyes zsoltárok fölé írt jegyzetszerű sorok legnagyobbbrészt egy latin zsoltár kezdősorát tartalmazzák. Ezek a latin idézetek megmutatják, honnan vette az illető versszerző zsoltárát. Onnan, a honnan Sztárai, Batizi s a többiek, a Vulgátából. Első pillanatra érthetetlennek látszik előttünk ez a tény, hiszen már akkor a zsoltárkönyvnek nem egy magyar fordítása forgott közkezen: Székely Istváné (1538), Heltai Gáspárnak 1560- és 1561-ben megjelent két zsoltáros könyve, azonkívül 1562-ben Heltai bibliája is elhagyta a sajtót. Miért nem vették innen zsoltárszerzőink zsoltáraik anyagát? Ha azonban alaposabb vizsgálat alá vetjük a kérdést, megtaláljuk a magyarázatot. Abban az időben, midőn Heltai zsoltárai és bibliája megjelentek, a zsoltárok egy része már le volt fordítva magyarra.¹ Heltaiból tehát nem dolgozhattak. A másik énekeskönyv, mely forrásul szolgálhatott volna, Székely Istváné, mint már fentebb is említettük, valószínűleg nem volt általánosan ismeretes, könnyen hozzáférhető. A régebbi zsoltárszerzők tehát kény-

¹ Azok legalább, melyek az 1560-iki Huszár Gál-féle zsoltáros könyvben megjelentek.

telenek voltak abból a forrásból meríteni, mely leginkább a kezük ügyébe esett, a Vulgátából; hogy pedig a későbbi zsoltárszerzők, mint pl. Szegedi, Skaricza miért nem fordultak Heltaihoz, ennek oka valószínűleg ugyanaz, a miért elfordultak Heltai bibliájától is a protestánsok: a fordító szentháromság tagadó iránya.

Hogy a zsoltárok a Vulgátából való átdolgozások, e nézetünket még egy körülmény támogatja. Tudjuk, hogy a Vulgata és a protestáns zsoltárok számozása eltér egymástól; ha végig nézzük e zsoltáros könyveket, azt találjuk, hogy sokszor ugyanabban a gyűjteményben a zsoltárok egyrésze a Vulgata szerint van számozva, másik a zsidó biblia szerint. Ez az eltérés a számozásban csak úgy eshetett meg, hogy egy-két zsoltárfordító, a mint a Vulgata psalmusát versbe öntötte, nem törődött a protestánsok eltérő számozásával, meghagyta azt a számot, a mit a Vulgátában talált. Gondosabb fordító, mint Sztárai, Szegedi elkerülte e tévedést és mindenütt megváltoztatta a számozást a protestáns divat szerint, de a gondatlanabbak beléestek.

Vagy hetven zsoltárt vonunk tárgyalásunk keretébe, mind névtelen vagy jelentéktelenebb költőktől. Hogy jobban eligazodjunk köztük, csoportokra különítjük őket, de mintha csak népköltemények volnának, melyeknek szerzőit nem ismerjük, nem tehetjük az osztályozás alapjává a költők egyéniségét. A legfontosabb választó szempont az a felfogás, a melylyel a fordító a zsoltárt földolgozta. Két csoportra különülnek, a kisebbiket azok a zsoltárok teszik, melyeknek szelleme megmarad a zsidó gondolkodás és érzésvilág keretében, melyek vallásos eszméket fejeznek ki, de általános vallásos eszméket, nem egy vallás, egy felekezet gondolatait. Olyanok ezek, hogy minden egy istent hívó felekezet a magáénak mondhatja. A másik, a nagyobb csoportot azok a zsoltárok alkotják, melyeknek szelleme nem a zsidó szellem, melyek nem Dávid lelki világára, hanem a keresztyén hit világra vetnek fényt. Keresztyén fogalmak, keresztyén nomenclatura: Jézus Krisztus, szentlélek, megváltás, evangelium, keresztyénség, ritkábban egy-egy apostol neve, mindezek megfosztják e zsoltárokat attól a speciális jellemző vonásától, melyet legtalálóbban közös nevek magyaráz meg: »Dávid király zsoltárai«. E zsoltároknak a biblia zsoltáraihoz már csak nagyon kevés a közük, legfeljebb néhány közös frázis, és az, hogy a zsoltárszerző énekének végén Dávidra hivatkozik, mint a kitől a zsoltár való.

Az első csoportról nem sok mondani valónk van: Mind bőbeszédű, paraphrasisszerű átdolgozás. A Vulgata zsoltárainak gondolatait szép sorjában, néha kibővítve szedik versbe. Akár megtoldják a Vulgátában talált szöveget, akár megkurtítják, többnyire túloznak: vagy nagyon sokat tesznek hozzá s úgy a zsoltár hosszadalmassá válik egészen az unalomig, vagy kellenél többet hagynak el belőle s így elvész a zsoltár szépsége. A helyes közepet kevesen tartják meg. István deák, kinek nevét a tőle szerzett

LVI. zsoltár versfői őrizték meg, követte talán a legjobb utat: lehetőleg elmond mindent, a mit eredetijében talál, kivéve az utolsó versszakokat, melyeket majd minden fordítónk feleslegesnek tart magyarrá átültetni. Természetesen tőle se követelhetjük meg, hogy a már megrostált szöveget épp úgy szedje versbe, a hogyan találta, ugyanazokat a gondolatokat öltöztesse magyar szavakba, melyeket Dávid: told hozzá ő is egypár szót, vagy elhagyja a mit a bibliában a gondolatrhythmus kedvéért ismételt eload.

Tesi, kinek nevét a XXXI. (Vulgáta XXX.) zsoltár versfőiben olvashatjuk, például szolgálhat, hogy mire vezet a rövidsége való erőszakos törekvés. A mit a Vulgáta 24 hosszú versben mond el, azt ő 8 rövid három soros strophában akarja összevonni. Azt érte el vele, hogy az eredetijének még csak alapgondolatát sem mondja el. Hogy azonban röviden, elhagyva egyet-mást a Vulgátából is lehet sikerült átdolgozást alkotni, szépen bizonyítja a CXXVII. zsoltár ismeretlen szerzője. (Vulgáta CXXVI.) Kevesebbet mond, mint a Vulgáta, de semmi lényegeset el nem hagy. S a tartalom rövidségéhez hozzáillik az egyszerű, bibliai tömörségű költői nyelv, úgy hogy az összes hasonló jellemű zsoltár közül ezt tartjuk a legkiválóbbnak. Gondoljunk csak a következő két versszakára:

Valamely városnak avagy háznak népét
 Úristen nem őrzi, higgyed annak vesztét;
 Nincsen Isten nélkül segítség és üdvösség.

Csak hijába lészen reggel fölkelések.
 Nektek kik erőssen Istenben nem hisztek;
 Nincsen Isten nélkül stb.

Megemlítjük még a CXXV. zsoltárt¹ is, mely hasonlóképen rövid sorokban, rövid versszakokban írt ismeretlen költője. Ez is szabad, rövid átdolgozás.

Az ilyenfajta átdolgozásoknak megvan a maguk irodalomtörténeti jelentősége: előkészítik az utat azon fordító szármára, a ki majd a Marot-Beza-féle zsoltárok nyomán új irányt jelöl a magyar zsoltárköltésnek. Úgy külső alakjuk, mint tartalmuk hasonló a francia zsoltárokéhoz. Tartalmuk egyszerűbb, tömörebb, mint a többi korabeli zsoltároké, versalakjuk mesterkétebb és művésziabb. Sem a verses forma zengzetességét, sem a tartalom költőiségét tekintve nem érik utól a francia zsoltárokat, de magasan fölötte állnak a XVI. századi magyar zsoltároknak. A forma mesterkétebb volta talán kissé ízléstelen és a középkori leoninusféle költői játékokra emlékeztet — pl. a CXXV. zsoltár kilencz versszaka mind egy rímbe megy ki — de azért a költői alakítás terén mégis haladást mutat azon hosszú 15—19 szótagú sorokhoz képest, a melyenekből a század közepéig a zsoltárfordítók zsoltáraikat

¹ Szegedi 1569-i Ék. CXXIV. zs.

összerótták. De tartalmukért is megilleti a dicséret: megvan az az érdemük a mit eddig mindig dicsérettel emeltünk ki, hogy az átdolgozás közben nem vész el a biblia szelleme.

Forduljunk most figyelmünkkel a zsoltárok másik csoportja felé, melyeknek csak a nevük mutatja, hogy a zsidó költészet virágos kertjében termettek, mert jellemük, hangjuk, gondolataik egészen más világra, más környezetre vallanak, a keresztyénre, melynek eszméit beleoltották zsoltárfordításaikba. Említettük, hogy a keresztyénség eszméinek átültetése a zsoltárokba nem új dolog. Hivatkozhatunk arra is, hogy a külföldi irodalmakban Luthernél találkozunk e jelenséggel először; hogy nálunk Sztárai, sőt már Battyáni Orbán zsoltáraiban is megnyilatkozik ez a szellem. Hogy azoknál a zsoltárszerzőknél is megtaláljuk, a kik közvetlenül Sztáraihoz csatlakoztak, az csak természetes fejlődés. Értekezésünk első részében már jellemeztük azt az eljárást, rámutattunk azokra a körülményekre, melyek okozták s azokra az eredményekre, melyek nyomukban fejlődtek, most csak azoknak a jelenségeknek feltüntetésére szorítkozunk, melyek a későbbi fejlődés folyamán felmerülnek.

A második korszak verselői nagyobb bátorsággal és több szabadsággal nyúlnak az eredetihez, s a mi eleinte szinte öntudatlan törekvés volt, az mind jobban magán viseli a tudatosság színét.

Igy hogy a legkönnyebben észrevehető külső sajátságon kezdjük, említettük még az első korszak zsoltárfordítóinál azt a szembeötölő ellenmondást, hogy bár egészen átdolgozták az eredeti zsoltárt, át meg átszótták keresztyén eszmékkal is, mégis odateszik a zsoltár végére: »Szent Dávid írta a 'Zsoltár könyvben.« Ez a disharmonia nemcsak a mi figyelmünket vonja magára, hanem megütöztetést keltett a későbbi szerzőknél is, belátták ennek a kortévesztésnek bántó voltát és iparkodtak rajta úgy a hogy segíteni. A legegyszerűbb eljárás lett volna, ha egyszerűen elhagyják ezt a stereotíppá vált phrasist, de ilyen gyökeres változtatásra nem mertek e zsoltárfordítók vállalkozni. Mindamellett találunk egy pár zsoltárt, melynek végéről, illetőleg elejéről elmarad a hivatkozás Dávidra és a Zsoltárkönyvre. Nehány költő szerencsés tapintattal megtalálja a középutat: megmondja, hogy Dávid énekel így, de hozzáteszi, hogy a keresztyénség képében:

Szent Dávid a Zsoltárkönyvben,
Keresztyéneknek képében
Könyörgést teszen ekképen stb.

(LXXX. zs.).¹

Vagy pedig:

Igy könyörge a' szent Dávid Krisztus urunk képében stb.²

¹ 1569-iki Ék.

² Bornemisza Ék. LXX. zs.

Igy békül meg a két ellenmondó törekvés: a ragaszkodás Dávid személyéhez és a könyörgésnek teljesen keresztyén szelleme.

A zsoltárfordító keresztyén érzésvilága azonban fontosabb, a zsoltárok szellemét érintő változást is idézett elő: mind inkább megteltek a zsoltárok a keresztyén hitvilág legjellemzőbb, legsajátosabb képzeeteivel.

A ker. vallás egyik uralkodó és egyik legmisztikusabb képzelete a szent háromság. Annyira sajátos képzelete ez az evangéliumi hitnek, hogy szinte elképzelhetetlen, miképen gondoltak arra, hogy kapcsolatba hozzák a zsidó zsoltárral. És mégis, különösen a zsoltárkönyv vége felé több zsoltárt találunk, melyek a szentháromság dicsőítésével végződnek. E zsoltárok, melyek a bibliában közel vannak egymáshoz a Szegeidinek tulajdonított CXXII., a CXXX, CXXXIII., és CXXXIV. zsoltár. Utoolsó versszakuk mind a négynél nagyon hasonlít egymáshoz:

Dicséret néked Atya Ur Isten a' te szent Fijaddal,
Néked Szent Lélek egy örök Isten a' Szent Háromsággal.

(CXXXIV. zs. Bornemisza Ék.)

A többi említett zsoltár is ilyen formán végződik, a mi eltérés van köztük, az csak egyes jelzőkre vonatkozik, a fő gondolat s a rhythmikus elosztás mindegyiknél ugyanaz. Ha meggondoljuk, hogy nemcsak a befejező sorok egyeznek meg a négy zsoltárban, hanem a költői előadásmód is rokon végig az egész zsoltárokon; hogy formai tekintetben egészen közel állanak egymáshoz, kettőnek a rhythmusa teljesen ugyanaz s a másik kettőé is nagyon hasonlít hozzájuk: e két tény egybevetése arra enged következtetni, hogy e négy zsoltár valószínűleg egy szerző műve.

E négy zsoltáron kívül még több zsoltárunk is van, melyek a szent háromság dicséretével fejezik be. Ilyenek pld. Zeleméri László II. zsoltára, a »Régen ó Törvényben« kezdetű VIII. zs., a »Fohászokodom hozzád« kezdetű XLII., a XCV., a CXVII. stb.

Mindezek a magyar zsoltárok a szentháromságot tehát nem beleillesztik a zsidó zsoltárba, hanem befejező akkordul használják: s ezt már nem nehéz megmagyarázni. A keresztyén zsoltárríró képzelete annyira el volt telve a szentháromság tanával, mely a vallásának három legfölségesebb gondolatát, a teremtet, a megváltót s az isteni ige erejét egységes jelképbe foglalta össze, hogy nem gondolt a zsoltár tartalmával, s minden kapcsolat nélkül oda merte állítani zsoltára végére, mint lelkének egyik uralkodó képzetét.

Jobban beleillik a zsidó felfogásba a keresztyénségnek egy másik sarkalatos tétele, a megváltás tana. Hiszen mondhatjuk, hogy ez az a pont, a hol a két vallás érintkezik. Csakhogy míg a zsidó próféták a megváltást, mint eljövendőt hirdették, mint reményt, addig a keresztyén hit a már megtörtént megváltást tanítja, s míg a zsidók nem tudván elvonatkozni a földi nyomorúságtól a szolgál-

ság alól való megváltással biztaták népüket, addig a keresztyén világnézet magasztosabb erkölcsi fölfogásra emelkedve a lélek megváltását tanította. A zsidó zsoltárokból is volt szó a megváltó eljövételéről, (pl. a II.-ban) a mi fordítóink tehát, midőn a megváltást nem egyszer beleszővik a zsoltár gondolatai közé, a zsidó próféta nyomdokain haladtak, találtak olyan utalást, melyet megtarthattak és átalakíthattak a keresztyén megváltás szempontjából. Hogy a megváltás gondolata többnyire kapcsolódik a hálaadás érzetével pl. a már említett VIII. zs.-ban, Barát István LXIX. zsoltárában, a LXXX. zs.-ban és még egyébütt is, az természetes, hiszen a keresztyén értelemben vett megváltás Krisztus urunk eljövételével befejeződött, s érte hálával kell viseltetnünk.

Néhány költőnk, a kevésbé merészek beérik avval, hogy az utolsó versszakot szentelik a megváltó dicsőítésének, azok azonban, kiknek képzelete bátrabban szárnyal, a zsoltárfordítók nagyobb része, magába a tulajdonképeni zsoltárba is beviszik az Isten fiának ünneplését. A hol a zsidó zsoltár Istennek ad hálát, hozzá fohászodik, ott igen sok zsoltárunkban a könyörgés, a panaszkodás Krisztushoz van intézve. Több zsoltárunkban Krisztus nem is az Isten helyett szerepel, hanem a költő bár eddig az Isten dicsőségét zengette, mégis egyenesen Krisztusra tér át, mivel a keresztyén felfogás szerint Atya és Fiú annyira egybetartozik, hogy ha az egyikről van is szó, a másikat is mindig odaértjük. Így kerülnek a zsoltárba ilyen sorok:

Mert Krisztusnak menyországban az tisztí,
Földön szelíd alávalókat nézi,
A' kevélyeket fejenként megtöri
E' világi bölcséket szégyeníti. stb.¹

Ez a hódolat sem tartalmi, sem gondolati kapcsolatban nincs már a zsidó zsoltárral és inkább illenék valamely Krisztusról szóló prédikációba, mint e hálaadó zsoltárba; mivel azonban e zsoltár Isten hatalmát és jóságát dicsőíti, a szerző nem állja meg, hogy a megváltórol ne mondjon egyet-mást. Hasonló dogmatikus fejtegetéseket találunk Barát István LXIX. psalmusában:

Ezen te szent fiad megesküdt minékünk,
Hogy te szent orczádot nem rejtet el tőlünk,
Sőt az ő nevében az mit tőled kérünk,
Minden kétség nélkül megadod minékünk.

Parancsolta nékünk szent Máté könyvében,
Hogy az légyen dolgunk mindennek előtte,
Hogy szent országodat az ember keresse,
Azután az testi hogy minden meglesse.

¹ CXIII. zs.

A keresztyénség uralkodó eszméin kívül volt egy másik kör, a melynek képzetait beleszötte a zsoltárfordító a zsidó költeményekbe. Ez a másik világ, a melynek érzelmei behatoltak az eredeti zsidó anyagba, a magyar nemzeti érzés világ volt. Sőt már a bevezetésben megemlítettük, hogy a zsoltárok gyors elterjedésének és nagy népszerűségének egyik okát éppen ebben a körülményben kell keresnünk, hazánk szomorú politikai helyzetében, mely panaszra indította a zsoltárfordítókat s a mely annyira megegyezett a zsidóság szorongatott, veszedelemnek kitett helyzetével. Már első zsoltárainkban találtunk egy-egy elburkolt czélzást e gyászos viszonyokra, a szorongató ellenségre. Tekintetbe véve azt, hogy mily szabadon jártak el a második korszak zsoltárfordítói Dávid király énekeinek átdolgozásaiban, mennyi idegen eszmét vittek a zsidó dicséretetekbe, csodálnunk kell, hogy éppen ezeknek az érzelmeiknek, a haza baján való kesergésnek, az ellenség iránti haragnak inkább csak a fordítandó zsoltárok megválasztásában adtak kifejezést abban, hogy Dávid énekei közül a bánatos hangulatú, panaszkodó, segélykérő zsoltárokat dolgozták fel szívesebben. Magukban az átdolgozásokban a mi sajátlagos viszonyainkra csak elvéve találunk utalást, a mi van, az is oly általános, hogy kétség merülhet fel, vajon reánk czéloz-e a költő vagy a hasonlóképpen elnyomott zsidókra. Találunk azonban egy-két helyett, a hol kétségkívül hazánk nyomorúságos állapotáról, a pogány török dúlta országunkról van szó. Így a »Keresztyéneknek Istene« kezdetű LXXX. zsoltár utolsó verse:

Szent Dávid a' 'soltár könyvében,
Keresztyéneknek képekben
Könyörgést tészek ekképen:
Mi is kövessük őt' ebben,
Hogy Isten a' Pogányságot
Rólunk elvégyen fogságot,
És adjon már szabadságot.

Hasonlóképen csak a hazai viszonyokra vonatkozhatnak a következő sorok, melyeknek semmi megfelelője nincs a szent írásban:

Kezembe adod még én ellenségemet,
Ki mostan elhordja édes Nemzetemet,
Szertelen pusztítja szép 'síros földemet,
Gyakorta levágja erős vitézimet.¹

Ugyanezen zsoltár 15—17. verse:

A' te híveidet mentsd ki a' rabságból,
A' Pogány Népeknek ő vas igájokból.

¹ CXLIV. 21. kezdete. »Minden állat dicsér stb.

16. Te adsz diadalmat a' te Királyidnak,¹
 Te adsz bölcsességet az ő Tanácsinak;
 Légy vezére azért a' mi Királyunknak,
 Légy bátorítója az ő Hadnagyinak.
17. Vedd el bátorságát mi ellenséginknek,
 Rontsd meg erejeket a' Pogány népeknek. stb.

Hartyáni Imre LI. zsoltárában könyörög az Istenhez:

Végezd-el, Uram, magas kőfalát a' te Egyházadnak
 Adjad kezekhez már az országot áldott fiaiadnak,
 Bizodalommal nagy reménységgel kit régolta várnak.

A CXXXVIII. zsoltár költője lefordítván a Babylonba hurczolt zsidók segítség kérő énekét, hasonló kitartásra és istenfélelemre inti honfitársait:

Ezt éneklé az Istennek népe régenten,
 Mely nagy példa a' mi időnkben.²

Határozottan erősebb a nemzeti érzés, több a magyarság sorsára célzó mozzanat a későbbi zsoltárookban, mint volt a század közepéig, mind a mellett aránylag ritkán esik meg, hogy a zsoltár verseiből kicsendüljön határozottabb nemzeti hang, aránylag kevés az a versszak, a hol a zsoltárfordító Dávid király énekeinek hangjaival egybevegyíti a maga panaszos sóhajait.

Maguk az énekes könyvek összeállítói is belátták, hogy a keresztyén eszméknek megszólaltatása és a korviszonyokból fakadt érzelmeknek kifejtése nem illik a zsoltár szelleméhez. Ezért, ha egy-egy olyan zsoltárra akadtak, a melyben túlságosan elhatalmasodtak ezek az anachronismusok, akkor azt a zsoltárt nem a zsoltárból való dicséretnek között, hanem valami új címet adva nekik az énekes könyvük más részén közlik. Szegedi³ is több zsoltárból készült éneket közöl a zsoltárok után következő részekben. A szentegyházbeli dicséretnek között van a LXXVII. zs. (kezdate: Magasztallak én istenem) Cantio optima címen, Siklósi M. az LIII. zs.-t a prédikáció után való énekek között adja, cím helyett a Vulgáta felirata áll: Domine non secundum peccata nostra. stb.

Legjellemzőbb ebben a tekintetben az a *Panasza Krisztusnak* című ének, mely Bornemisza gyűjteményében maradt fenn.⁴ Szerzője Szkhárosi Horvát András, még a század közepén működő költő, s maga a költemény a II. zsoltár alapján készült, de jelenlegi kidolgozásában nincs e költeménynek a II. zsoltárral semmi közössége, csak a letelején egy-két rokon gondolat. Annál több

¹ Ennek az egy gondolatnak megfelelője meg van a Vulgátában is, pl. CXLIII. v. 10. Quia das salutem regibus...

² Első unit. énekeskönyv.

³ Az 1569. énekes könyvben.

⁴ Szegedinél is megvan, de a zsoltárok között.

benne a polemizáló elem: szembeszáll a katolikus vallással és erős elkeseredéssel, kegyetlen gúnnyal támadja meg a pápát, püspököket, szerzeteseket, ostromozza Róma vétkeit, majd gúnyolja a váradí papokat, kik szent László testét imádják; bálványimádásnak mondja vallásukat, hiábavalóságnak a zsolozsmájukat, a breviárt, a misemondást, a búcsút. Felhossa Luther érdemeit, ki »kárt tön pápának.« Inti Magyarországot, hogy ébredjen fel s térjen az igaz hitre. Ime, mivé lett a zsoltár! Dávid király énekéből egy versbe szedett polemikus irat, mely nemcsak általánosan keresztyén eszméket tolmácsol, hanem már felekezetieket is. Első sorban magyar viszonyokra hivatkozik, sőt hangot is cserélt, a panaszkodó vagy eseklő hang helyett polemizáló és izgató.

Természetes, hogy e költeményt Bornemisza, kinek kényesebb ízlését, úgy látszik még Balassa Bálint első versei sem elégitették ki, nem közli e verset a zsoltárok között, hanem külön, gyűjteményének más részében.

Verselés tekintetében találunk némi haladást a Sztárai és az előtte működő zsoltárköltőkhöz képest. A haladás nem abban áll, hogy talán e későbbiek tökéletesebben verselnének, rímeik csendőbbek, rhythmusuk gördülékenyebbek volnának, nem, ebből a szempontból Sztárai költeményei legkiválóbbak az énekes könyvekben. Azt kell haladásnak tekintenünk, hogy nem egy zsoltárszerzőnek meg volt az a törekvése, hogy az egy rímben összecsengő négy soros versszakok helyett valami más, valami változatosabb formára alkotta meg énekét. A hosszú sorok, a 15-ös, olykor 19-es, a maguk öt-hat szótagú ütemeivel bántóan érintik az érzékenyebb fület, a versszakot alkotó négy sornak egy rímmel való összekapcsolása untató s tekintettel a költőknek gyakorlatlanságára, erőltetettnek érzik. Voltak már zsoltárszerzőink között is, a kik beláták, hogy a bajon segíteni kell. Orvoslás végett nem is kellett új versalakokat kitalálni, egyszerűen meríteni kellett abból a forrásból, mely gazdag változatosságban vetette fel a különböző formákat: föl kellett használni azt a gazdag kincset, melyet a nemzeti népköltészet ismert. Lehet ott is rövidebb sorokat találni, ott volt, hogy a két legjellemzőbbet említsem az ősi tizenkettes, az ősi nyolczas, a maga rövidebb ütemeivel. Már Sztárai is több zsoltárát 12-esekben írta. A későbbiek között már sok a 12-es, még több a 8-asban írt zsoltár.

Nehezebben szabadultak attól, hogy úgy mondjam, balitélettlől, hogy négy sort kapcsolnak össze egy rímmel. De érthető ez a ragaszkodás a hagyományhoz! Gondoljuk meg, milyen sok küzdelemben került míg a XVIII. század végén a francziás iskola győzött a maga kétsarkú verseivel, s mennyire ellenezték Gvadányiék a négyes rím leszállítását. Nem csodálkozhatunk tehát, ha a XVI. században alig találkozunk költő, a ki szakítani mer a hagyományos szokással. Csak kevés zsoltárunk van, melynek két sora csendül össze, a legtöbben mind a négy sor rímel.

Találkozunk azonban a rímeknek változatosabb elhelyezésével is. pd. a XII. zs. (Kezdeté »*Ah Urísten tekints hozzánk*«) hét nyolcz szótagú sorból alkotja stropháit, képlete *aa bb ccc*. Ugyanilyen formában van írva a »*Bűnösök hozzád kiáltunk*« kezdetű CXXIX. zs. Még merészebb újításokra is akadunk: a versszakokat különböző hosszúságú sorokból szerkesztik egybe, Az »*Ur Isten! irgalmazz nékem*« kezdetű LI. zoltár 8 soros, páros rímes versszakokat alkot, sorai 8 tagból állanak, de a hatodik és nyolczadik 9-ből. Az LIV. zs. (kezdeté *Ur Isten! kériünk a te szent nevedért*) három 11-es és egy 5-ös sorból alkot egy versszakot.

Találunk refraine-t is egy-két zoltárnál (pl. CXXIV, CXXVII, LXX.). Csodálatos, hogy úgy bánnak a refraine-vel, mint Thordai Benedek a XXX. zoltárában: kétsoros versszakokat zárnak be vele. Thordai még mesterségesebben alkalmazta a refrainet, váltakozó s keresztbe rímelő visszatérő sorok fejezték be a versszakot. A későbbiek ennyire nem mentek.

Kevés az, a mit e későbbi jelentéktelenebb zoltárok verseléséről mondtunk, de csak egy dolgot volt szándékunk kiemelni, azt a változatosságra való törekvést a külső alak tekintetében. Ennek a jelentéktelenség látszó igyekvésnek meg volt a maga szerepe: átmenetül szolgált Szenczi Molnár Albert zoltáraihoz, hol forma tekintetében épen ellenkezőjét látjuk annak, mint a mivel Sztárai és előzőinél találkozzunk. Rövid, különböző hosszúságú sorok változatos elhelyezésbe, öllekző, keresztrímelek oly nagy gazdagságban, a milyent még Balassa versei sem mutatnak fel. Hogy ezek a Szenczi-féle zoltárok oly nagy sikert arattak, az nem történhetett előzmények nélkül s ez az előzmény volt néhány zoltárköltőnek törekvése.

4. Önálló egyéniségek: Szegedi, Skaricza, Balassa.

»Az zoltárnak nagy része meg vagyon fordítva fő emberek által, kik közzül az én tetszésem szerint legszebbek az Szegedi Gergelyé és Sztárai Mihályé« mondja Szenczi Molnár Albert a zoltáraihoz irt előszavában. Tehát Szegedi és Sztárai a legtehetségesebb és hozzátehetjük, legtermékenyebb zoltárszerzőink. Sztárai 16, Szegedi 9¹ zoltárt dolgozott át. De Sztárai nem termékenységgel múlta felül Szegedit, hanem tehetségével is: zoltárai sokkal sikerültebbek, mint Szegedié, művésziabb volt alakító képessége, erősebb a rhythmusérzéke, vallásos érzése is hatalmasabb erővel jelenik meg. Szegedi mint költő nem volt ily kiváló, de zoltárai ha alatta is állanak Sztáraiéinak, mincsenek minden szépség híján; vallásos érzülete nem oly heves, mint Sztáraié, de »a nyugodt s mély vallásos érzület tartalmas érthetőséggel párosul.«² Ha ver-

¹ De e 9 közül egy, az »*Örül a mi szívünk*« kezdetű, alkalmasint nem Szegedi költeménye. L. R. M. K. T. VI. 375.

² R. M. K. T. VI. 360. 1

selő képessége nem éri utól Sztáraiét vagy Thordai Benedekét, de mégis felülemelkedik az átlagon.

Szegedi is, mint Sztárai, oda írja zsoltárai fölé azon latin zsoltár kezdősorát, melyből átdolgozásához anyagot merített. E latin sorok a Vulgáta megfelelő zsoltárainak kezdősorai, világos tanúságául annak, hogy ő is innen vette a »zsoltárból való dicséretek« anyagát. De ha a forrás közös is, nagy különbséget találunk a feldolgozás módjában. Sztárai iparkodik követni forrásának gondolatmenetét, csakhogy az ott talált eszméket, gondolatokat kibővívte, hasonlatokkal, képekkel érthetőbbé téve adja vissza. Tesz hozzá gondolatokat, de lehetőleg megkíméli az ott talált anyagot. Szegedi is átdolgozó, de átdolgozása sokkal szabadabb: nem ragaszkodik az eredetinek gondolatmenetéhez, sokat elhagy, soka! tesz hozzá.

Változtatásai részben megfelelnek azoknak a törekvéseknek, melyeket már több ízben vettünk észre a zsoltárfordítók munkásságában. Láttuk, hogy protestáns zsoltárszerzőink Dávid énekeinek feldolgozásával első sorban egyházuk érdekeit tartották szemük előtt, olyan fogalmakat vittek tehát bele énekeikbe, melyek egyházuk vallásos fogalmainak megfelelnek. Így lett a zsidó zsoltárból ker. ének. E szempont vezette gyakran Szegedit is, az ő zsoltárainak egy része keresztyén dicséret. Nem mind, van néhány zsoltára, melyben egyáltalában nem nyilatkozik meg a keresztyén szellem, a melyekből még eszmék és fogalmak is hiányoznak (VII. és XXIX.), sőt általában azt mondhatjuk, hogy tartózkodóbb kortársainál, de találunk átdolgozásai között olyant is, mely annyira át meg át van szöve keresztyén vonatkozásokkal, hogy hozzájuk a zsidó zsoltárnak már semmi köze sincs. Ilyen a CXXII. zsoltár, melyről azonban nem bizonyos, hogy az ő szerzeménye, de még inkább a Pap Benedek nevén szerzett CXII. zsoltára, melynek tartalmát a »boldog« ember tulajdonságainak feldolgozása teszi. Ilyeneket mond róla:

Igen táplálja ő a szegényeket,
Jelesben pedig a keresztyéneket . . .

vagy pedig:

Pusztaságáról ő szentegyházának,
Nagy szűk voltáról az hű tanítóknak,
Fő gondot visel, hogy maradékinak,
Mennyekben gyűjtsen kincset fiainak.

Még bántóbb ez az anachronismus, mivel az első versszakban ezt mondja:

Szent Dávid mondja ezt a Zsoltárkönyvbe.

az utolsó verse pedig így hangzik:

Ezeket írta szent Dávid könyvében
Száz és tizenkét szép dicséretben,
Hogy a keresztyént megismerd hitiből,
Kívül nigenen cselekedetiből.

De nem ezért neveztük Szegedi zsolttárait szabad átdolgozásoknak. Ezen az úton már többen is haladtak, sőt majd mindegyik azok körül, kik előtte zsolttárt fordítottak. Van azonban egy olyan tulajdonsága, mely csak a legkiválóbb zsolttárszerzőkben van meg: a biblia megszabta keretbe beletudja vinni a maga egyéniségét, megszólaltatja a maga sajátos lelkivilágának hangjait. Ugy hogy zsolttárait nemcsak mint egyszerű műalkotásokat kell tekiintnünk, hanem mint egyéniségének költői szózatát, mely, mint valami eredeti költemény, bepillantást enged a jellemébe is. Megismerjük zsolttáraiból az embert, a maga egyéni lelki világával, a hazafit, sőt még a foglalkozásának hatását is tanulmányozhatjuk költészetében.

Természetes dolog, hogy a költő, midőn olyan tárgyat dolgoz fel, melynek hangulata rokon saját lelki világával, nem tud teljesen objectív maradni, hanem beleszól egy pár oly eszmét, gondolatot is, melyek az ő lelkéből fakadnak. Sztárai, kinek fő jellemző vonása a heves, a hajthatatlan vitára mindig kész lélek, vallásos érzelmeiben is e hevesség jellemzi: e hevesség jelentkezik zsolttáraiban is. Balassa Bálintot az önvád és a gonosz ellenségei iránt táplált harag tölti el: ezek az érzelmek uralkodnak vallásos énekeiben. Szegedi szelid lelkű ember: kitűnik ez panaszos zsolttáraiból, melyekben az ellenségei ellen kér Istentől segítséget.

Az ellenség fejemre törekedik,
Erejében, hatalmában bizakodik,
Sok türéssel én lelkem fogyasztok. (X. zs.)

Kéri az Istent, hogy büntesse meg a gonoszt, mutassa meg, hogy ő az árvák, özvegyek Istene, de rögtön hozzáteszi:

Ezt Uristen! én *nem kérem bosszúságból,*
Csak kívánom megtérését bűneiből,
Ne támadjon ellenem kevélységből. (U. o.)

Nem az a fölfogás nyilatkozik meg e sorokban, a mi jellemzi Dávid e fajta énekeit, nem kívánja a gonoszok pusztulását, hanem megtérését. Ime itt már az ő egyéniségében megváltozott az eredeti zsolttár, türelmes, békeszerető lelke elsimította az eredeti erős, bosszúállásra vágyó kitérésait.

Van még lelkének egy igen nemes vonása, mely lépten nyomon megnyilatkozik zsolttáraiban: a szegények, árvák, elnyomottak iránt tanúsított rokonszenve. Magában a zsidó zsolttárban is gyakran felcsillan az énekes szájalma a szerencsétlenek iránt, de Szegedi, a hol csak lehet, kifejezi ezen érzelmeit. Kéri az Istent, mutassa meg, hogy ő az árvák, özvegyek istene. (X. zs.) Inti azokat, a kik az Istentől jót akarnak, hogy

Ne cselekedjék ő kegyetlenségét,
Meg ne nyomorítsa az szegénységet,
Az törvénybe ne végyen ajándékot,
Hogy el ne fordítsa az igazságot. (XXXIII. zs.)

Majd később:

Az úristen szegények mellett vagyok,
Kiknek megkeseredett szívek vagyok. (U. o.)

Ki az Istennek jó sáfára akar lenni, az nem hagyja a szegényt szomjuhozni, éhezni. (CXII. zs.)

Azonban Szegedi jellemének még egy vonását öntudatlanul s talán akaratlanul is megörökíti zsoltáraiban: ha olvassuk ez énekeit, tüstént felismerjük szerzőjében a kálvinista prédikátort. Megismerkedünk vele nemcsak mint emberrel, hanem mint egy egész osztálynak tipikus képviselőjével. Zsoltáraiban már első olvasásra megüti fülünket az a kenetes prédikáló hang, mely nem a legjobban illik Dávid kesergő-panaszkodó énekeihez. E prédikátori, oktató hang abban nyilvánul, hogy szereti a Vulgátában talált gondolatokat bővebben megmagyarázni, azokhoz egy-egy intést, tanítást fűzni. Hogy miképpen magyaráz meg egy-egy gondolatot, vegyük arra példának a VI. zsoltár 3. versét.

Vulgata ps. II. v. 3. Miserere mei Domine, quoniam infirmus sum: sana me Domine, quoniam conturbata sunt ossa mea.

Szegedi VI. zsoltár 7—12. sor.

[De sőt] úristen könyörülj rajtam mert csak alig vagyok
[Tudod úristen mely beteg vagyok, mert nagy bűnös vagyok]
Gyógyíts meg engem [ez fájdalomból] mert [gyógyulást várok.]

[Az én testemben felséges Isten! semmi épség nincsen]
Csontajaim közül [annyira juték, hogy] egy helyen nincsen,
[Minden erőmtől megfogyatkoztam, semmi jó bennem nincsen.]

Talán ebben a dicséretében követi leghivebben a Vulgáta zsoltárának gondolatmenetét s ezt is annyi magyarázgatással, értelmezéssel bővíti ki, végére pedig ezt az oktatást illeszti:

Senki bűnétől meg ne ijedjen, csak Istenben higgyen,
Elbocsáttatik szent áldomással, ha ő hozzá megyen,
Én rólam példát ez dicséretben mind ez világ vegyen.

Ez az oktató, magyarázgató hang a legvilágosabban a CXII. zsoltárban nyilatkozik meg, mely nem egyéb, mint versbe szedett prédikáció arról a kérdésről, hogy ki a boldog ember.

Érdekes művelődés és gazdaságtörténeti adattal is szolgál zsoltáraiban. A jó pap nemcsak prédikál, hanem hogy prédikálhasson, élnie is kell, ez pedig abban az időben nem volt könnyű dolog, tanú rá Szegedi CXII. zsoltára, mely bizony szomorú hangon tudósít, hogy a XVI. század magyar protestáns egyházai és derék lelkipásztorai nem éltek valami kedvező anyagi körülmények között és rá voltak utalva tehetősebb hívők támogatására. Arról van szó, hogy mit kell tenni annak, a ki boldog akar lenni. Többek között:

Pusztaságáról ő szentegyházának,
 Nagy szűk voltáról az hű tanítóknak,
 Fő gondot visel, hogy maradékinak
 Mennyekben gyűjtsön kincset fiainak.

Mindezekkel még nem merítettük ki azokat a mozzanatokot, melyek Szegedi lelkére jellemzők. Ő nemcsak ember és pap volt, hanem erős magyar érzésű hazafi. Nagy szomorúsággal látja, hogy nemcsak őt üldözik ellenfelei, hanem hazáját is nagy veszedelmek fenyegetik: török, német pusztítja. Sztáraiól ki akartuk mutatni, hogy hazafias érzelmei nem nyilatkoznak meg zsolttáiraiban, Szegedi azonban nem tudja elfojtani fájalmát hazájának balsorsa miatt:

Nagy erős fejedelmeket,
 Ránk támasztottanak nagy urakat,
 Hogy mi rajtunk minden ok nélkül
 Kitöltsek hosszúságokat.

Elvégezték egy tanácsból,
 Hogy kikergessenek országunkból,
 De azt hisszük, hogy nem értették
 Felséged tanácsából.

Meggyülölt az Isten minket,
 Azt mondják nem szeretsz uram
 minket,
 Bűneinkért nagy haragodból
 Megakarsz verni minket.

Ezeket mi mind érde mljük,
 Vétkeinket ha előszámoljuk,
 Az bűn ellen nagy haragodat
 Akarod hogy esinérjük.

(LXXI. zs.)

E gondolatot nem vehette a Vulgátából, tisztán saját lelkének megnyilatkozása. Nem más ez, mint az a gondolat, hogy az országon elhatalmasodott bajok okait egyedül csak bűneinkben kereshetjük, hogy a nemzet szerencsétlenségéért mi magyarok vegyünk felelősek. Nem nevez ugyan bennünket a magunk nevéen, de azért értjük most is, s értették akkor is, hogy az az ország, amelyből kikergettettünk, Magyarország s a mivel megvert bennünket az Isten, az a török meg a német.

A mint Szegedi zsolttárai annyiban meghaladják Sztárai énekeit, hogy egyéniségét jobban érvényre tudják emelni, annyira elmaradnak formai tekintetben mögöttük. A szerkesztés módja még emlékeztet Sztárai eljárására, de a külső forma tekintetében sok a különbség. Ő is, mint Sztárai a zsolttár első vagy utolsó versszakát annak az elmondására szenteli, hogy milyen körülmények között írta Dávid király az illető zsolttárt. Őt zsolttárának (a VI., VII., XXIX., XXXIV., és XXXVIII.) első versszakában beszámol a zsolttár keletkezéséről, az utolsó versszakban pedig még egyszer megnevezi a zsolttár szerzőjét és megadja a zsolttár számát is. A CXXII. zsolttára kivételével minden énekének utolsó versét e célznak szenteli. Nem öntudatosan követte ebben Sztárait, hiszen valószínűleg nem is ismerte híres elődje fordításait,¹ inkább csak

¹ Az 1569-iki Ék-ben egy Sztárai-féle zsolttár sincs.

a zsoltárok természetéből következő véletlen egyezésnek kell tartanunk hasonló eljárásukat. Szegedi néha még az évet is megmondja, a mikor a zsoltárt írta. Ugy hogy az utolsó vers így hangzik:

Szent Dávid írta ezt a zsoltár könyvben
Harmincznegyedik szép dicséretiben,
Vigasztalásúl szerzék ezt versekben,
Ezer ötszáz hatvannégy esztendőben.

Azáltal, hogy a zsoltár elején elmondja a szerzetetés körülményeit, valóságos keretet fon a zsoltár körül. Így XXXIV. psalmusában az első öt versnek az a tartalma, hogy Dávid Saul elől menekülvén az ellenséges Achis király udvarába téved. A király szolgálai azonban megismerik és megjelentik uruknak Dávid jelenlétét. Elfogják Dávidot, ki hogy magát megmentse, bolondságot színlel. A királyt sikerül is megtévesztenie, bolondnak nézi és megparancsolja, hogy űzzék el. Dávid megszabadulásáért hálát ad Istennek s ez a hálaadás a tulajdonképeni zsoltár. Sztárai ennyire sohasem ment: röviden csak megjelöli Dávid állapotát, de ilyen hosszú történetet sohasem mondott el.

Abban is eltér Szegedi Sztáraitól, hogy sohasem rejti versfőkebe a nevét, legfeljebb csak azét, a kinek a »nevére« a zsoltárt szerezte. Így a XXXIV. zsoltár versfőiből Mágócsi Gáspár nevét olvashatjuk ki. A LXXI. versfőiből megtudjuk, hogy »Uramnak Németinek éneköm.« A CXII. zsoltár versfői Benedictus Pap nevét adják. A VII. zsoltárát sokáig Szegedi Lőrincznek tartották, mert versfői ennek nevét őrizték meg.

Verselése sokkal gyarlóbb Sztáraiénál. Metszetekkel, rímmel nem sokat törődik, csak az egyenlő szótagszámra ügyel. Például a XXXIV. zsoltárát 11-esekben írta, de hogy ez a 11-es sor 4 + 4 + 3-, vagy 5 + 6-os ütemekre tagozódik-e, azt bajos eldönteni. Rímei sem különbek, ezekre is teljesen ráillik az az előkelő vélemény, melyet Szenczi Molnár Albert a zsoltárokhoz írt bevezetésében kimondott: »A régi magyar énekekben pedig vagy semmi egyenlő terminációk nem voltak, avagy tíz vers is egymásután mind egy igével ment ki« . . .

CSÁSZÁR ERNŐ.

